

A dolgozat eredeti terjedelme nem felelt meg az előírásoknak, így néhány részt ki kellett vennem a dolgozathoz, ezeket kiegészítő dokumentumként csatolom.

Németh Miklós (2020): A nyelvjárási beszéd megítélése a pedagógusok körében

A sztetenderdközpontú nyelvfelfogás, sajnálatos módon, már az óvodában is megjelenhet, amely már egészen kiskorban előidézheti a nyelvi bizonytalanságot, illetve a félelmet az anyanyelven való megszólalástól. Erre a helyzetre ad példát Németh Miklós A nyelvjárási beszéd megítélése a pedagógusok körében című tanulmányában szereplő óvodás kislány esete (Németh 2020). A kislány a nyári szünetet az ö-ző nyelvjárásban beszélő nagyszüleinél töltötte, akiktől ez idő alatt eltanulta ezt a beszédmódot, és ő is ö-zni kezdett. A gyermek nem minden esetben „cserélte le” az e hangot ö-re, mindig következetesen használta, akár csak a nagyszülei, hiszen ahogy magának a nyelvnek is, a nyelvjárásnak is megvan a saját működési rendszere (Németh 2020).

A vakációról visszatérve a kislány egy új óvónőt kapott, aki folyamatosan kijavította az ö-ző formákat a sztetenderd változatokra, sőt még külön foglalkozást is tartott a gyermeknek, amelynek keretén belül arra tanította, hogy hogyan kell szépen beszélni, legalábbis az egynormájú szemlélet szerint. Az illető pedagógus a kislány nyelvjárási beszédéből, teljesen alaptalanul, arra következtetett, hogy a gyermek kommunikációs és értelmi képességei nem érik el a korának megfelelő szintet, így azt tanácsolta a szülőknek, hogy egy évvel tovább járassák óvodába, mivel „»[é]rtelmetlen« szavakat használ; nem fog tudni értő módon olvasni; nem érti majd a tanítói utasításokat – továbbá fejlődési zavarai lehetnek, és káros lenne kiszakítani őt az óvodai környezet biztonságából.” (Németh 2020). A szülők, mivel nem voltak tudatában annak, hogy a gyerek valójában egyáltalán nincs lemaradva (mindössze csak arról van szó, hogy nyelvjárásban beszél, és igazából a pedagógus szemléletmódjával van a probléma), elfogadták az óvónő javaslatát.

Az óvodapedagógus ebben az esetben a „felcserélő pedagógiát” alkalmazta, amely szerint a diák az oktatás során az anyanyelvváltozata helyett a köznyelvet kell elsajátítsa; ez a módszer tulajdonképpen azt várja el, hogy a gyerek cserélje le azt a nyelvet, amelyet a szüleitől megtanult egy új, idegen nyelvhasználatra, amely szinte teljesíthetetlen feladat (Kontra 2003: 355). Ehelyett a metódus helyett inkább a „hozzáadó pedagógiát” lenne előnyösebb alkalmazni, amely szerint a pedagógus úgy tanítja meg a diákoknak a köznyelvet, hogy a vernakuláris nyelvváltozatukat ne sértse, illetve hogy semmiképpen ne kelljen azt érezniük, hogy az az anyanyelvük valamilyen hibás változata (Kontra 2003: 355).

A kislány számára amellet, hogy a történetek miatt csak egy évvel később kezdett el iskolába járni, frusztrálóvá is vált az óvodai közeg, különösen amikor meg kellett szólalnia. Több tekintetben megváltozott a viselkedése: sokkal halkabban kezdett el beszélni, megjelent nála a pöszeség, miközben korábban egyáltalán nem volt beszédhibás. Az egyik legszembetűnőbb változás a gyerek beszédében, hogy az ő hangot igyekezett mindenhol lecserélni e-re, ott is, ahol nem is érvényesülne az ő-zés, például ölelgetés helyett az elelgetést használta (Németh 2020). Ez a példa rendkívül jól érzékelteti, hogy a folyamatos kijavítások hatására a kislány elbizonytalanodott a saját anyanyelvi kompetenciájában, ezért az olyan szavak esetén is – hibásan – kijavította magát, amelyeket korábban teljes magabiztosággal használt.

A bemutatott eset kapcsán fontos kiemelni, hogy a pedagógus, bár a felcserélő oktatás módszerét alkalmazta, amely nem kedvez a gyerek anyanyelvi kompetenciája fejlődésének, mindezt több, mint valószínű, hogy nem rossz szándékkal tette, hanem teljesen meg volt győződve arról, hogy amit tesz, az úgy helyes, hiszen nagy esély van rá, hogy ő is ezzel a mentalitással találkozott a tanulmányai során. Az óvodás kislány történetéből arra lehet következtetni, hogy a pedagógusképzés elvégzése után is előfordulhat, hogy az ismeretek hiányában valaki a nyelvjárási sajátosságokat súlyos beszédhibának gondolja (Németh 2020). Németh Miklós az említett munkájában arról is beszél, hogy magyarországi viszonylatban a magyar szakos képzés keretén belül nem kapnak elég hangsúlyt az olyan tantárgyak, mint a dialektológia vagy a szociolingvisztika, amelyek segíthetnének a jövőbeli pedagógusoknak felkészülni arra, hogy nagy valószínűséggel meg fogják azt tapasztalni, hogy vannak olyan diákok, akik számára nehézséget jelent a sztenderd használata, hiszen nem ez az ő vernakuláris nyelvváltozatuk (Németh 2020).¹⁰ Az iskolai egynormájú szemlélet megállítása, vagy legalábbis lecsökkentése, csak akkor lehetséges, ha a pedagógusok kellőképpen tájékozottak, és tudatában vannak annak, hogy mennyire fontos, hogy bátorítsuk a diákokat az anyanyelvváltozatuk használatára.

Forrás:

Németh Miklós 2020. A nyelvjárási beszéd megítélése a pedagógusok körében. *Pedacta* 2020/1.

Bodó-Lukács Csilla (2020) székelyföldi középiskolások körében végzett felmérése (kimaradt részek)

A válaszok aránya kapcsán levont következtetéseket azonban ebben az esetben is árnyaltabbá teszi, ha kitérünk a megyék szerint megoszlásra is, mivel a Kovászna megyeiek esetén megfigyelhető, hogy „nagyobb arányban részesítik előnyben a »nem székelyföldi« beszédmodot”, mint a Hargita megyei tanulók (Bodó-Lukács 2020: 178).

Az adatközlőknek arról is nyilatkozniuk kellett, hogy szerintük a székely szép beszéd a falusi vagy inkább a városi közegben van jelen; az eredmények szerint a diákok viszonylag nagy csoportja, 73,05%-a a városi nyelvhasználatot tartja szebbnek. A választásukat meg is kellett indokolniuk, a válaszokból az derül ki, hogy a városiak beszédjét igényesebbnek tartják, mivel közöttük több az iskolázott személy. A műveltség és az iskolázottság mellett a nyelvjárás mellőzését is a városiak szép beszédének jellemzőjeként tartják számon (Bodó-Lukács 2020: 178–179).

Melléklet

I. Kérdőív (10–11. osztály)

1. Mi a nyelvjárás?

.....

.....

.....

.....

2. Mi a köznyelv?

.....

.....

.....

.....

3. Szoktál román szavakat, kifejezéseket használni, amikor magyarul beszélsz?

- ☐ igen
- ☐ nem
- ☐ nagyon ritkán

4. Vannak olyan szavak, kifejezések, amiket egyszerűbb neked románul mondani, mint magyarul? Sorolj fel minél több példát.

.....

.....

.....

.....

5. Mit jelent számodra szépen beszélni magyarul? Mire kell vigyázni ahhoz, hogy valaki így beszéljen? (A trágár kifejezések és a káromkodások elkerülésén kívül.)

.....

.....

.....

.....

6. Te használod a nyelvjárási beszédet?

- ☐ igen
- ☐ nem
- ☐ nagyon ritkán

7. Milyen helyzetekben beszélsz nyelvjárásban? (Több választ meg lehet jelölni.)

- ☐ otthon, ha a családommal vagyok
- ☐ baráti társaságban (iskolán kívül)
- ☐ tanórákon
- ☐ iskolai szünetben
- ☐ nem beszélek nyelvjárásban
- ☐ egyéb helyzetben:

8. Milyen helyzetekben használod román, „romános” szavakat, kifejezéseket? (Több választ meg lehet jelölni.)

- ☐ otthon, ha a családommal vagyok
- ☐ baráti társaságban (iskolán kívül)
- ☐ tanórákon
- ☐ iskolai szünetben
- ☐ hivatalos helyen (pl. városházán, bankban)
- ☐ nem használlok ilyen szavakat
- ☐ egyéb helyzetben:

9. Milyen helyzetekben használsz a köznyelvet? (Több választ is meg lehet jelölni.)

- ☐ otthon, ha a családommal vagyok
- ☐ baráti társaságban (iskolán kívül)
- ☐ magyarórán
- ☐ más tanórán (a magyaron kívül)
- ☐ hivatalos helyen (pl. városházán, bankban)
- ☐ iskolai szünetben
- ☐ nem használom a köznyelvet
- ☐ egyéb helyzetben:

10. Előfordult már veled, hogy magyar anyanyelvűek megszólítottak vagy kijavítottak a beszéded miatt? (Azokon a helyzeteken kívül, amikor trágár kifejezéseket, káromkodásokat használtál :)

- ☐ igen, elég gyakran
- ☐ ritkán
- ☐ nem fordult elő ilyen még velem

11. Ki/kik szólt/szólított meg a beszéded miatt? (Több választ is meg lehet jelölni.)

- ☐ a szüleim, családtagjaim
- ☐ a barátaim
- ☐ a magyartanárom
- ☐ más tanár, aki nem magyart tanít
- ☐ hivatalos helyen dolgozó személy (pl. városházán, bankban)
- ☐ még nem történt velem ilyen
- ☐ egyéb személy:

12. Hogyan éreztet magad amikor megszólaltak amiért nyelvjárásban beszéltél?

.....

.....

.....

.....

.....

13. Mit mondtál, amiért megszólítottak vagy kijavítottak? Próbálj minél több példát felidézni!

.....

.....

.....

.....

.....

14. Szerinted mire jó a magyaróra?

.....

.....

.....

.....

15. Mit gondolsz, hatnak valamilyen módon a magyarórák a nyelvhasználatodra? Ha igen, hogyan?

.....

.....

.....

.....

16. Vannak olyan szavak, kifejezések, amelyeket nem használnál magyarórán? Adj minél több példát ezekre! (Nem a trágár kifejezésekre, káromkodásokra gondolok) :)

.....

.....

.....

.....

17. Miért gondolod azt, hogy az előző válasznál felsorolt szavak, kifejezések nem illenek bele a magyaróra kereteibe? (Több választ is meg lehet jelölni.)

- ☐ illetlenségnek érzem
- ☐ félek, hogy a tanár rám fog szólni
- ☐ azt fogják rólam gondolni, hogy nem tudok helyesen magyarul beszélni
- ☐ egyéb okok miatt:

18. Melyik szót használod a hétköznapiakban az alábbiak közül?

- ☐ golyóstoll
- ☐ pix

19. Az előző szavak közül melyiket használod magyarórán?

- ☐ golyóstoll
- ☐ pix

20. Melyik szót használod a hétköznapiakban az alábbiak közül?

- ☐ kukorica
- ☐ tengeri

21. Az előző szavak közül melyiket használod magyarórán?

- ☐ kukorica
- ☐ tengeri

22. Melyik szót használod a hétköznapiakban az alábbiak közül?

- ☐ bon
- ☐ számla
- ☐ nyugta

23. Az előző szavak közül melyiket használod magyarórán?

- ☐ bon
- ☐ számla
- ☐ nyugta

II. Kérdőív magyartanárok számára

1. Mi a nyelvjárás?

2. Mi a köznyelv?

3. Ön használja a nyelvjárási beszédet?

- ☐ igen
- ☐ nem
- ☐ ritkán

4. Milyen helyzetekben beszél nyelvjárásban? (Több választ is meg lehet jelölni.)

- ☐ otthon, ha a családommal vagyok
- ☐ baráti társaságban
- ☐ tanórákon
- ☐ iskolai szünetben a kollégáimmal
- ☐ iskolai szünetben a diákjaimmal
- ☐ nem beszélek nyelvjárásban
- ☐ egyéb helyzetben:

5. Milyen helyzetekben használja a köznyelvet? (Több választ is meg lehet jelölni.)
- ☐ otthon, ha a családommal vagyok
 - ☐ baráti társaságban
 - ☐ tanórákon
 - ☐ iskolai szünetben a kollégáimmal
 - ☐ iskolai szünetben a diákjaimmal
 - ☐ hivatalos helyen (pl. bankban, városházán)
 - ☐ egyéb:
6. Ön használ kontaktusváltozatokat (román nyelvi hatást mutató szókincsbeli, nyelvtani vagy hangzásbeli elemeket, mintázatok)?
- ☐ igen
 - ☐ nem
 - ☐ ritkán
7. Milyen helyzetekben használ kontaktusváltozatokat? (Több választ is meg lehet jelölni.)
- ☐ otthon, ha a családommal vagyok
 - ☐ baráti társaságban
 - ☐ tanórákon
 - ☐ iskolai szünetben a kollégáimmal
 - ☐ iskolai szünetben a diákjaimmal
 - ☐ hivatalos helyen (pl. bankban, városházán)
 - ☐ nem használlok ilyen szavakat, kifejezéseket
 - ☐ egyéb:

8. Ön szerint mire jó a magyaróra az iskolai oktatásban? Fejtse ki, hogy milyen funkciókat tulajdonít a magyaróráknak, kitérve minden olyan szempontra, amit lényegesnek tart.

9. Mit csinál Ön, ha magyarórán a diákja az alábbi mondatot használja?

a) Kérhetek egy másik pixet a padtársamtól?

b) Nem tudtam elkészíteni a házi feladatot, mert tegnap délután nem voltam itthol, át kellett menjünk Magyarba.

c) Le vagyunk maradva a projekttel, mert nem jól osszuk be az időnket.

d) Nem tudnák olyan lázadó lenni, mint Petőfi.

e) Régen sokan termesztettek tengerit.

f) Elfelejtettem hozni a fénymásolatot a bulletinmről.

g) Elnézést a késésért, lejárt az abonamentem, ezért nem engedtek fel a buszra.

h) Ebben a szövegelemzésben a női szereplők úgy vannak bemutatva mintha gyengék lennének.

i) Nem hallottad, amikor szoltunk neked, hogy négyest kapol, ha nem hozod mára a beaadandót?

10. Szóba kerül-e a magyaróra keretein belül a diákok anyanyelvváltozata, „otthoni” nyelvhasználata?

- ☐ igen
- ☐ nem
- ☐ ritkán

11. Hogyan, milyen módon kerülnek ezek szóba?

12. Milyen tankönyveket használtak 9. és 10. osztályban, vagyis a megkérdezett diákok előző évi oktatásakor? (A kutatás szempontjából az előző tanévben használt tankönyvek és segédanyagok relevánsabbak, mivel hosszabb ideig tanultak belőle a diákok, mint az ideiekből.)

13. Mennyire vannak megelégedve a tankönyvekkel a nyelvváltozatok tárgyalásának szempontjából?

14. Szükségesnek érzi a tankönyvek mellett egyéb segédanyagok bevonását is a különböző nyelvváltozatokkal kapcsolatos kérdések tárgyalásakor? Ha igen, melyek ezek a segédanyagok?

15. Ön szerint mit jelent szépen beszélni magyarul?